

EVROPSKÁ DIMENZE NEPŘIMĚŘENÝCH UJEDNÁNÍ V ČESKÉM SPOTŘEBITELSKÉM PRÁVU

BLANKA TOMANČÁKOVÁ

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstract in original language

Článek se zabývá seznamem nejtypičtějších příkladů nepřiměřených ujednání, který byl do českého právního řádu vložen na základě Směrnice 93/13/EHS o nepřiměřených ujednáních ve spotřebitelských smlouvách. S ohledem na minimální charakter směrnice se mohou členské státy rozhodnout, zda se tento demonstrativní seznam nepřiměřených ujednání stane přímo součástí právního řádu a ujednání v nich budou neplatná bez dalšího, nebo zda je například zahrnout jako ucelený seznam do důvodové zprávy k právnímu předpisu, společně s doplňujícím komentářem. [1]

Key words in original language

Nepřiměřená ujednání; spotřebitelské smlouvy; spotřebitel; směrnice 93/13/EHS.

Abstract

The article deals with the list of the typical examples of unfair terms, which has been included in the Czech Civil Code due to the Directive 93/13/EEC on unfair terms in consumer contracts. Given the minimal character of the Directive, member states may decide whether the indicative list of unfair terms becomes directly part of the legal order and will be considered invalid, or to include the complete list of unfair terms in the explanatory memorandum to the legal act along with some explanatory comments.

Key words

Unfair terms; consumer contracts; consumer; Directive 93/13/EEC.

1. ÚVOD

Problematika nepřiměřených ujednání ve spotřebitelských smlouvách je poměrně rozsáhlá a široká [2], proto se v tomto článku zaměřím pouze na

1 Tento příspěvek byl napsán v rámci grantu GAČR č. P408/10/0914.

2 O nepřiměřených ujednáních více např. SELUCKÁ, M. Ochrana spotřebitele v soukromém právu. Praha: C.H. Beck, 2008.; SELUCKÁ, M. Ochrana spotřebitele: nenápadná změna se zásadními dopady. Právní rozhledy. 2010, č. 14, s. 513-517.; FIALA, J., SELUCKÁ, M. Evropské spotřebitelské acquis a české občanské (spotřebitelské) právo. In Evropské unifikační projekty závazkového práva a české občanské právo. Brno: Masarykova univerzita, 2009.; EBERS, M. Consumer Law Compendium. Comparative Analysis. s. 385. [cit. 5.11.2011]. Dostupný z <http://www.eu-consumer->

určitou část, kterou je demonstrativní seznam nepřiměřených ujednání v českém občanském zákoníku.

Tento seznam nejtypičtějších případů nepřiměřených ujednání byl do českého právního řádu vložen na základě směrnice 93/13/EHS o nepřiměřených ujednáních ve spotřebitelských smlouvách, kde je kromě obecných ustanovení o nepřiměřených ujednáních a způsobu jejich zkoumání uvedena také příloha, která obsahuje informativní a nevyčerpávající seznam ujednání, která mohou být pokládána za nepřiměřená. Důležité je, že se dle směrnice jedná pouze o informativní a demonstrativní výčet konkrétních ujednání poskytujících návod, která ujednání je možno v určitých případech považovat za nepřiměřená. Rozhodně to však neznamena, že jsou tato ujednání nepřiměřená automaticky. Směrnice sama uvádí, že pro její účely může mít soupis podmínek v příloze pouze platnost příkladu, a s ohledem na minimální harmonizaci směrnice může být rozsah těchto podmínek členskými státy v jejich vnitrostátních právních předpisech rozšířen nebo zúžen.

V souvislosti se seznamem těchto nepřiměřených ujednání rozhodoval v několika případech rovněž Evropský soudní dvůr, který v několika případech shledal transpozici této části směrnice nedostatečnou. Došel k závěru, že členské státy nemohou ve svých vnitrostátních právních předpisech vyloučit určitá ujednání nebo formulovat je úžeji, pokud by to bylo v neprospěch spotřebitele [4]. Ani Česká republika nepatří mezi státy, které by měly tuto část implementovanou zcela totožně se směrnicí 93/13/EHS.

2. DEMONSTRATIVNÍ VÝČET NEPŘIMĚŘENÝCH UJEDNÁNÍ

Seznam nepřiměřených ujednání obsažený v příloze směrnice 93/13/EHS představuje ilustrativní a nezávazná ujednání, která mohou reprezentovat nejtypičtější smluvní ujednání. Nicméně i ujednání, která v seznamu uvedena nejsou, mohou být prohlášena za nepřiměřená v konkrétním případě. Bude na příslušném soudu, aby posoudil, zda jsou – s ohledem na konkrétní případ, smluvní podmínky skutečně nepřiměřené či nikoli. Kritériem pro posouzení je pak nerovnováha v právech a povinnostech,

law.org/consumerstudy_part2c_en.pdf., NEBBIA, P. Unfair Contract Terms in European Law. A Study in Comparative and EC Law. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2007.

3 K tomu např. stanovisko generálního advokáta Geelhoeda ve sporu C-237/02 Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG v Ulrike Hofstetter and Ludger Hofstetter 237/02.

4 Stanovisko generálního advokáta Geelhoed ze dne 31.1. 2002 v případě Commission of the European Communities v Kingdom of Sweden. Case C-478/99.

k tíži spotřebitele a rozpor s principem dobré víry[5], resp. poctivosti (někdy označovaný jako dobré mravy v užším smyslu resp. mravnost[6]).

2.1 NEPŘIMĚŘENÁ UJEDNÁNÍ VE SMĚRNICI 93/13/EHS

Jak již bylo výše řečeno, členské státy nemusí směrnici implementovat doslovně, záleží na nich, zda ochranu spotřebitele ve svém vlastním právním řádu ještě rozšíří či nikoli. Článek 8 směrnice jasně uvádí, že směrnice je založena na principu minimální harmonizace. V tomto případě mohou členské státy v oblasti působnosti této směrnice přijmout nebo ponechat v platnosti přísnější ustanovení, která nabízejí vyšší úroveň ochrany spotřebitele. Členské státy mohou seznam provést jako celek a zahrnout jej do svého národního právního předpisu, mohou jednotlivá ujednání formulovat ještě přísněji anebo formulovat další ujednání, která je možno považovat za nepřiměřená.

Některé členské státy přistoupily k rozlišení jednotlivých nepřiměřených ujednání a začlenění do tzv. černého a šedého seznamu. Černý seznam obsahuje ujednání, která jsou považována za nepřiměřená vždy, a soudy nemohou jejich nepřiměřenost vůbec posuzovat. Naopak ujednání, která jsou vyjmenována v šedé listině, jsou ujednání, která se považují za nepřiměřená, ale u kterých je důkazní břemeno v podstatě obrácené. Další možností (tak jak to udělalo např. Švédsko, Dánsko a Finsko) je zahrnout kompletní seznam nepřiměřených ujednání do důvodové zprávy k právnímu předpisu, společně s doplňujícím komentářem. V tomto případě pak bude na soudech (případně na dalších institucích na ochranu spotřebitele – např. spotřebitelský ombudsman, finanční arbitř), aby jednotlivá ujednání vyložili a s ohledem na nepřiměřenost (k čemuž jim může seznam sloužit jako interpretační vodítko), je prohlásili za neplatná.

Zůstává však otázkou, který z výše uvedených způsobů implementace je správný a zda seznam nepřiměřených ujednání obsažený v příloze směrnice, který je pouze orientačním a demonstrativním seznamem příkladů nepřiměřených ujednání, musí být uveden přímo v právním předpisu implementující tuto směrnici, nebo zda může členský stát zvolit jiné řešení. V obou případech je možné nalézt pro a proti. Jedním z hlavních argumentů pro zavedení seznamu přímo do právního řádu státu je fakt, že evropské právo (a právo na ochranu spotřebitele zejména) klade velký důraz na informovanost slabší strany. Z tohoto důvodu je vhodnější, pokud je

5 K subjektivnímu pojetí dobré víry např. HURDÍK, J. *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s.118.; HURDÍK, J. *Dobrá víra*. *Právník*. 2007, č. 5, s. 568.; WHITTAKER, S., ZIMMERMANN, R. *Good faith in European contract law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.17.

6 SELUCKÁ M. In ELIÁŠ, K. *Občanský zákoník*. Velký akademický komentář. Praha: Linde a.s., 2008, s. 382.

spotřebiteli v právním předpisu poskytnut i ilustrativní seznam příkladů, který jasně formuluje, jaká práva spotřebitel má. Dotčeným osobám totiž musí být v rámci právní jistoty známa všechna jejich práva a v případě jejich porušení musí mít možnost uplatnit je před vnitrostátními soudy.

Jako jeden z možných argumentů pro by mohl být rovněž fakt, že čl. 3 odst. 1 směrnice stanovuje obecná kritéria pro posouzení nepřiměřenosti, která mohou být konkretizována příklady dle přílohy, a tím se zvyšuje právní jistota nejen pro spotřebitele, ale rovněž pro podnikatele, protože se při interpretaci bude vycházet z jednotného přístupu. Tento seznam tedy může být velice užitečným nástrojem i při formulování samotných smluv uzavíraných se spotřebitelem a může eliminovat vznik případných budoucích sporů.

Žádný z členských států však nemůže být nucen, aby uzákonil ve svých právních řádech automatickou neplatnost ujednání uvedených v příloze směrnice, protože dle principu minimální harmonizace má stát povinnost pouze zajistit výsledek předpokládaný směrnicí. To však neznamená, že by státy mohly nechat seznam bez všimnutí. Seznam je totiž důležitým zdrojem informací, zejména pro dodavatele, státy by tedy na něj určitým způsobem měly reflektovat.

I samotný proces přijímání směrnice naznačuje, že by seznam měl mít nezávazný charakter. Původní návrh Komise totiž obsahoval definici nepřiměřených ujednání v čl. 2 odst. 1, a čl. 2 odst. 2 stanovil, že seznam typů nepřiměřených ujednání je obsažen v příloze. Ze znění přílohy pak jednoznačně vyplývalo, že předkladatelé návrhu chtěli, aby ujednání vyjmenovaná v této příloze byla považována za nepřiměřená vždy. Podle odůvodnění původního návrhu Komise je žádoucí stanovit určité druhy pojmů, které nesmí být použity ve smlouvách uzavíraných se spotřebiteli. Rada však nakonec stanovila (bez ohledu na stanovisko Komise a Parlamentu), že seznam bude mít pouze orientační charakter.

Evropský soudní dvůr se několikrát zabýval právem členských států, které neprovedly seznam přímo do právního předpisu, a které se rozhodly zvolit takovou formu, která by veřejnosti zajišťovala dostatečnou možnost seznámit se se seznamem. Jedním z příkladů takového státu je Švédsko, které přistoupilo k zahrnutí tohoto kompletního seznamu do důvodové zprávy včetně podrobného komentáře k tomuto seznamu. Ve Švédsku je totiž obvyklé, že se důvodová zpráva využívá jako interpretační nástroj k právnímu předpisu, a komentář vysvětluje rozsah a povahu této úpravy. Důvodová zpráva se vždy veřejně publikuje a je veřejně přístupná na internetu, navíc většina ujednání uvedených v příloze směrnice již byla dříve ve Švédsku prohlášena za nepřiměřené a tudíž neplatné, takže k této

problematicke existuje poměrně rozsáhlá judikatura. ESD tedy rozhodnul [7], že výčet ujednání uvedených v příloze směrnice v důvodové zprávě a odkazy na seznam v jiných dokumentech a brožurách, které jsou k dispozici veřejnosti, je dostačující. Výhodou navíc je, že tím, že jsou tyto informace k dispozici na internetu, jsou rovněž dostatečně přístupné pro jednotlivce z ostatních členských států.

2.2 NEPŘIMĚŘENÁ UJEDNÁNÍ V ČESKÉM OBČANSKÉM ZÁKONÍKU

Členské státy sice v rámci minimální harmonizace mohou přijmout přísnější opatření než ta, která jsou stanovena ve směrnici, je však nutno zvážit, zda budou taková přísnější omezení vhodná pro růst trhu. Je potřeba si uvědomit, že každé přísné omezení podnikatelů může vést k dalším finančním nákladům, které v konečném důsledku zaplatí spotřebitelé.

Co se týče české úpravy nepřiměřených ujednání ve spotřebitelských smlouvách obsažených v občanském zákoníku, je předně potřeba říci, že český zákonodárce zneplatnil všechna ujednání vyjmenovaná v § 56 odst. 3 OZ, a to aniž by reflektoval některé výjimky stanovené směrnicí. Znamená to, že všechna ujednání uvedená v tomto seznamu tvoří tzv. „black list“, a jsou automaticky neplatná, a to od 1. 7. 2010 absolutně, aniž by soud musel jejich nepřiměřenost zkoumat [8].

Jednotlivá ujednání obsažená v občanském zákoníku, která jsou jako nepřiměřená neplatná, je možné rozdělit do několika skupin, přičemž některá z nich se mohou zdát nadbytečná, protože jsou kryta některými obecnými ustanoveními občanského zákoníku, např. v případě náhrady škody.

První skupinu tvoří ujednání, která vylučují nebo omezují spotřebitelova práva z vadného plnění nebo na náhradu újmy. Jedná se o klasické nepřiměřené ujednání ve smlouvě, které by mělo za cíl spotřebitele ochudit o možnost domáhat se práva z odpovědnosti za vady nebo na náhradu škody [9]. Zároveň je výslovně vypíchnuto nepřiměřené ujednání, které by vylučovalo nebo omezovalo odpovědnost dodavatele za smrt či újmu na zdraví.

7 Rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 7. května 2002, C-478/99 *Commission of the European Communities v. Kingdom of Sweden*.

8 K tomu více SELUCKÁ, M. Ochrana spotřebitele: nenápadná změna se zásadními dopady. *Právní rozhledy*. 2010, č. 14, s. 513-517.

9 Újmou se rozumí jak újma majetková tak i nemajetková.

Další skupina ujednání se týká plnění, ať už plnění samotného (ujednání, která zavazují spotřebitele plnit, zatímco podnikateli vznikne povinnost plnit splněním podmínky závislé na jeho vůli), nebo takového, kdy spotřebitel vlastně neví, co by měl plnit (ujednání, které zavazuje spotřebitele k plnění podmínek, s nimiž se neměl možnost seznámit před uzavřením smlouvy). Do této skupiny je možné rovněž zařadit zákaz ujednání, která umožňují, aby podnikatel nevydal spotřebiteli, co mu spotřebitel vydal, a to i v případě, že spotřebitel smlouvu neuzavře či od ní odstoupí, a rovněž ujednání, která přikazují spotřebiteli, aby splnil všechny závazky i v případě, že dodavatel nesplnil závazky, které mu vznikly.

Další skupinu tvoří ujednání týkající se změny či skončení závazkového vztahu odstoupením od smlouvy nebo vypovězením smlouvy, kdy se zakazují ujednání, která zakládají podnikateli právo odstoupit od smlouvy bez důvodu, zatímco spotřebiteli nikoli, a zakládají podnikateli právo vypovědět smlouvu na dobu neurčitou bez důvodu hodného zvláštní zřetele bez přiměřené výpovědní doby. V případě změny závazku jsou to ujednání, která dovolují podnikateli, aby ze své vůle jednostranně změnil práva či povinnosti stran, bez důvodu sjednaného ve smlouvě.

Předposlední skupinu tvoří ujednání týkající se ceny, kdy se zakazují ujednání, která odkládají určení ceny až na dobu plnění nebo umožňují podnikateli cenu zvýšit, aniž bude mít spotřebitel právo při podstatném zvýšení ceny právo od smlouvy odstoupit.

Poslední v zákonném demonstrativním výčtu uvedeným nepřiměřeným ujednáním je ustanovení o postoupení pohledávky, které dovoluje dodavateli převést práva a povinnosti ze smlouvy bez souhlasu spotřebitele, pokud dojde převodem ke zhoršení dobytnosti nebo zajištění pohledávky spotřebitele.

Jak již bylo výše dovozeno, seznam nepřiměřených ujednání uvedený v příloze směrnice 93/13/EHS je pouze ilustrativní. Český zákonodárce nicméně nepřistoupil k transpozici celkového seznamu přílohy směrnice (včetně výjimek tam stanovených), ať už z důvodu "ochrany podnikatelů" nebo z důvodu, že se příslušná ustanovení vyskytují na jiných místech občanského zákoníku. Je však otázkou, zda je taková transpozice vhodná. Směrnice ukládá členským státům, aby přijaly všechna možná opatření vhodná k tomu, aby byly cíle a metody směrnice transformovány do národních řádů a aby byli spotřebitelé o svých právech informováni.

Můžeme však polemizovat o tom, zda je spotřebitel dostatečně o svých právech informován v případě, že jsou mu jeho práva garantována sice jinými ustanoveními v občanském zákoníku, spotřebitel však o nich neví a

nedočte se o nich ani v důvodové zprávě [10]. Ujednání, která český zákonodárce netransponoval do občanského zákoníku vůbec, anebo která jsou obsažena v jiných ustanoveních občanského zákoníku, je hned několik. Patří sem následující ustanovení přílohy směrnice 93/13/EHS:

odst. 1 písm. b) dle kterého je neplatné nepřiměřené zbavení spotřebitele zákonných práv vůči prodávajícímu nebo poskytovateli nebo jiné straně nebo omezení těchto práv v případě celkového nebo částečného neplnění nebo nedostatečného plnění některého ze smluvních závazků ze strany prodávajícího nebo poskytovatele, včetně možnosti vyrovnání dluhu vůči prodávajícímu nebo poskytovateli případným nárokem, který proti němu spotřebitel může mít,

odst. 1 e) dle kterého je neplatný požadavek na spotřebiteli, který neplní svůj závazek, aby platil nepřiměřeně vysoké odškodné,

odst. 1 h) dle kterého je neplatné automatické prodloužení smlouvy s platností na dobu určitou, pokud se spotřebitel nevyjádřil jinak, a když termín stanovený spotřebiteli k tomu, aby vyjádřil přání neprodlužovat smlouvu, je nepřiměřeně krátký,

odst. 1 m) dle kterého je neplatné vyhrazení práva prodávajícímu určovat, zda dodané zboží nebo poskytnutá služba je v souladu se smlouvou, nebo vyhrazení výlučného práva prodávajícímu vykládat jakékoli ujednání smlouvy,

odst. 1 n) dle kterého je neplatné omezení povinnosti prodávajícího nebo poskytovatele dodržovat závazky, na které přistoupili jeho zástupci, nebo podmiňovat tyto závazky dodržením jiné zvláštní formality,

odst. 1 q) dle kterého je neplatné zbavení spotřebitele práva podat žalobu nebo použít jiný opravný prostředek, zejména požadovat na spotřebiteli, aby předkládal spory výlučně rozhodčímu soudu, na který se nevztahují ustanovení právních předpisů, nebo bránění uplatnění tohoto práva, nepřiměřené omezování důkazů, které má spotřebitel k dispozici, nebo ukládání důkazního břemene, které by podle použitelných právních předpisů mělo příslušet druhé smluvní straně, spotřebiteli [11]

10 DZ pouze stanoví, že co lze za takové nepřiměřené podmínky považovat stanoví prováděcí předpis jejich příkladným výčtem; tento výčet se může stát východiskem pro soudní judikaturu, neboť nepřiměřená podmínka způsobuje neplatnost ujednání (výjimečně i celé smlouvy).

11 K tomu více HULMÁK, M., TOMANČÁKOVÁ, B. Rozhodčí řízení jako vhodný prostředek řešení sporů mezi dodavatelem a spotřebitelem (1. část). *Obchodněprávní revue*, 2010, č.6.; HULMÁK, M., TOMANČÁKOVÁ, B. Rozhodčí řízení jako vhodný prostředek řešení sporů mezi dodavatelem a spotřebitelem (2. část). *Obchodněprávní revue*, 2010, č.7.

a částečně i písmeno f) které zakazuje možnost, aby si prodávající nebo poskytovatel v případě, že sám zrušuje smlouvu, ponechal částky zaplacené za služby, které ještě neposkytl.

Odstavec druhý přílohy směrnice, který stanovuje některé výjimky v rámci písm. g), j) a l) výčtu nepřiměřených ujednání ve směrnici, pak zákonodárce – pokud nepočítáme poněkud zvláštní úpravu v § 54d odst. 2 OZ nereflektoval.

3. ZÁVĚR

S ohledem na minimální charakter směrnice se mohou členské státy rozhodnout, zda se orientační seznam nepřiměřených ujednání uvedených v příloze směrnice 93/13/EHS stane přímo součástí právního předpisu a ujednání v nich budou neplatná bez dalšího, nebo zda jej implementuje jiným vhodným způsobem.

Ze systematiky směrnice 93/13/EHS je patrné, že je rozdělena na samotný normativní text (včetně preambule) a nezávazný příkladný seznam nepřiměřených ujednání, ze kterého práva a povinnosti jednotlivcům ze seznamu v příloze přímo nevyplývají. Tento seznam není závazný ani pro zákonodárce v jednotlivých členských státech, ani nemá horizontální účinek mezi jednotlivci. Jednotlivec se tedy nemůže dovolávat svých práv čistě na základě seznamu v příloze, protože takový výklad by byl v rozporu se zněním článku 3 odst. 3 této směrnice [12]. Posuzování nepřiměřenosti jednotlivých ujednání neuvedených v seznamu tedy vyžaduje posouzení a zohlednění všech okolností případu (nerovnováhy v právech a povinnostech stran k tíži spotřebitele), a to na základě požadavku dobré víry (poctivosti).

Příloha směrnice zde může plnit pouze interpretační funkci, která je využita při zjišťování, zda je určité ujednání nepřiměřené či nikoli. Je však otázkou, zda by nebylo vhodnější, kdyby bylo zvoleno jiného způsobu, než formu přílohy ke směrnici, tak aby byla tato skutečnost patrná. Do budoucna – pokud tedy nebude přijata směrnice o ochraně spotřebitele s principem maximální harmonizace, by tedy bylo možné stanovit tento seznam například formou doporučení, případně jiného nezávazného způsobu, např. interpretačního sdělení.

Literature:

- EBERS, M. Consumer Law Compendium. Comparative Analysis. s. 385. [cit. 5.11.2011]. Dostupný z http://www.eu-consumer-law.org/consumerstudy_part2c_en.pdf.

12 Jak bohužel nesprávně v současné době formulují některé české soudy ve svých rozhodnutích, viz např. rozhodnutí Městského soudu v Brně 33 C 68/2008.

- FIALA, J., SELUCKÁ, M. Evropské spotřebitelské acquis a české občanské (spotřebitelské) právo. In Evropské unifikační projekty závazkového práva a české občanské právo. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- HULMÁK, M., TOMANČÁKOVÁ, B. Rozhodčí řízení jako vhodný prostředek řešení sporů mezi dodavatelem a spotřebitelem (1. část). Obchodněprávní revue, 2010, č.6.
- HULMÁK, M., TOMANČÁKOVÁ, B. Rozhodčí řízení jako vhodný prostředek řešení sporů mezi dodavatelem a spotřebitelem (2. část). Obchodněprávní revue, 2010, č.7.
- HURDÍK, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s.118.
- HURDÍK, J. Dobrá víra. Právník. 2007, č. 5, s. 568.
- NEBBIA, P. Unfair Contract Terms in European Law. A Study in Comparative and EC Law. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2007.
- SELUCKÁ M. In ELIÁŠ, K. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. Praha: Linde a.s., 2008, s. 382.
- SELUCKÁ, M. Ochrana spotřebitele v soukromém právu. Praha: C.H. Beck, 2008.
- SELUCKÁ, M. Ochrana spotřebitele: nenápadná změna se zásadními dopady. Právní rozhledy. 2010, č. 14, s. 513-517.
- WHITTAKER, S., ZIMMERMANN, R. Good faith in European contract law. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s.17.

Contact – email

blanka.tomancakova@upol.cz